

הוספה ראשונה.

בדבר הבטחת השלום הנצחי.

ערובה זו (הבטחה) ניתנת לנו על ידי האמן הגדול הטבע בעצמו (natura daedala rerum), שמתוך מהלכו המיכאני נראית בעלילת התכלית להביא על ידי פרוד האנשים את האחדות ולוא גם בגד רצונם הם. לפיכך קוראים לטבע בתור כפיה, שבאה מאיזו סבה בלתי ידועה לנו על פי חוקי השפעתה, בשם מזל; אולם כשעומדים על תכלית הטבע במהלך העולם נקרא הוא, בתור החכמה העמוקה של איזו סבה עליונה, המכוונה אל המטרה האחרונה האובייקטיבית של המין האנושי והקובעת מראש את המהלך הזה, בשם השגחה (1). להכיר את זו על פי מעשי-

(1) כפיכאניות הטבע, שגם האדם (כיש חושני) שייך לה, מתגלית צורה, המונחת כבר ביסוד ציאותו ושאותה אפשר לנו להבין רק כשניתם לה את מטרתו של כורא העולם, אשר קבע אותה מראש. לקביעה מראש זו אנו קוראים בדרך כלל בשם השגחה (אלהית), ברם אם מיחסים השגחה זו לתהילת העולם, אז היא נקראת בשם השגחה מיוחדת (*providentia conditrix; semel jussit, semper parent*)—אבגוסטינוס); ואם מיחסים אותה למהלך הטבע ולקיומו על מי חוקים כלליים של התכליתיות, אז קוראים לה השגחה מושלת (*providentia gubernatrix*). חוץ מזה אם מיחסים אותה למטרות מיוחדות, שאי-אפשר לו לבן-אדם לראותן מראש, אלא רק לשער אותן על פי התוצאות, אז מכנים אותה בשם השגחה מנהיגת (*providentia directrix*); ולבסוף, בנוגע למאורעות כורדים, בתור מטרות אלהיות, היא אינה נקראת עוד השגחה, אלא אצבע אל הים (*directio extraordinaria*), והרצון להכירה כתור שכנו (הואיל והיא מראה באמת על מעש-נמים, אף על פי שאת המאורעות אינם מכנים בשם זה) אינו אלא העזה אוילית של האדם. מפני שמסקנת הפרינציפ המיוחד של הסבה הפועלת פסאורע כורד אחד (שמאורע זה הוא מטרה ולא רק מסובב מיכאני-טבעי פמטרה אחרת בלתי ידועה לנו כל עיקר) היא דבר מתוסר מעם ויהירות גדולה, למרות שהלשון המסללת זאת ענוה וצנועה אפילו מאד.— כמו כן כובת-יוסותרת את עצמה גם התחלקות ההשגחה (מצד המאטריאלי), בנוגע ליחסה אל הישים בעולם, להשגחה כללית ולהשגחה

אמן אלו של הטבע, או אפילו רק לה סיק אותה מהם אין אנו יכולים, אמנם, אבל כדי לקבל מושג מאפשרותה על פי גזרה שזה מפעולות

פ ר מ י ת (שהיא, דרך משל, רואגת, אמנם, לקיום מיניהם של הברואים, אבל עובת אה האינדיווידים ברשות המקרה), שהרי ההשגחה נקראת כללית דוקא כמטרה שלא יבואו לחשב אפילו עצם אחד מתוצרה לה. — כנראה היתה כאן הכוונה לחלק את ההשגחה (מצד ה' פ' ו' ר' מ' א' ל' י') ביחס לאוסן הוצאת סמרתה לפועל: ל' ר' ג' י' לה (דרך משל, מות הטבע ותחיתו בכל שנה ושנה בהתאם לתקופות השנה) ול' ב' ל' ת' י' ר' ג' י' לה (למשל, מה שורפי הימים מביאים לחופי ים-הקרח כשביל התושבים המקומיים עצים, שאינם יכולים לגדל שם ושבלעדוהם אי-אפשר היה להם, לתושבים, להתקיים). ואף על פי שאנו יכולים לבאר לנו היטב את הסבות המיכאניות-הפיזיות של ההופעות (למשל, על ידי העצים הגדלים על חופי הנהרות שבמדינות בלתי-הקרות והנופלים לתוכם ונגרפים הלאה, אולי, על ידי זרם הגולף), הנה בכל זאת עלינו לשים לב גם לסכה הטלאולוגית, המראה על ההשגחה מצד איוו חכמה השולטת בטבע. — אולם את המושג הרגיל אצל הלטידי החכמים בדבר ס י ע ת א ד ש מ י א או השתתפותו של האלהים (concursum) בפעולה בעולם החושי מוכרחים לדחות. לחפוף לזווג דברים שאינם ממין אחד (*gryphes iungere equis**) וליוחם למי שמשמש בעצמו סכה מוחלטת להשתנויות העולם, כי הוא משלים במהלך העולם את ההשגחה שלו, הקובעת את המהלך הזה מראש (ושהיה, איפוא, לקיזה ופגומה) — לומר, דרך משל, שאחרי אלהים רמא את החולת הרופא, כלומר שבשעת הרפוי היה אלהים נוכח בתור סטייע — דבר זה ר א ש י ת סותר את עצמו. שהרי (*causa solitaria non inuat***), האלהים הוא הוא שברא את הרופא ואת כל אמצעי הרפואה שלו, ולכן צריכים ליחס לו את הפעולה כלה, אם רוצים לעלות עד הסכה העליונה, שבמובן התוארטי אי אפשר לנו להשיגה. או שיכולים ליחס את הפעולה, גם כן כלה, להרופא עד כמה שאנו עומדים על סאורע זה בתוך שלשלת הסכות של העולם בתור דבר-מה הסתבאר על פי סדרי הטבע. ו ש נ י ת, אופן מרחשכה כזה מבטל את כל הפרוינציפיום הקבועים, שמשמשים בהם כדי לשפוט על איוו פעולה. ברם במובן המו ס ר י ה מ ע ש י (השייך, איפוא, כלו למ'ת שלמעלה מהחושיות). — דרך משל, כהאמונה שהאלהים ישלים, ולוא גם על ידי אמצעים שאין ביכולתנו להשיגם, את לקווי צדקותינו אנו, אם אך כוונתנו היתה טהורה ושלמיכך אין לנו לזלזל בשאיפותנו אל הטוב כשום דבר, — סחאים סאר ואפילו הכרתי המושג בדבר ה-concursum האלתי. אבל זה צריך להיות מוכן סאליו, ששום אדם לא ינסה ל' ב א ר על ידי השתתפות אלהית זו איוה פעולה טובה (כתור סאורע בעולם), כי סאור כזה אינו אלא הכרה תיאורטית, כביכול, של מה שלמעלה מהחושיות ולכן הוא דבר שאין בו שום טעם.

(* לרתום גריפום וסופים יתרו. — Vergil, Ecol., VIII, 27; גריף כאן בריה

אגדית: הצי עוף וחצי חיה. — המתרגם.

(**) גורם יחיד ובודד אינו משמש כלום.

אמנותיות של האדם אנו יכולים וצריכים (כמו בכל היחסים של צורת העצמים אל המטרות בכלל) לחשוב אותה. ברם לתאר לעצמנו את היחס שלה ואת התאמתה אל המטרה (המוסרית), שהבינה מעמידה לפנינו באופן בלתי אמצעי – דבר זה הוא אידיאה, שמצד העיוני היא, אמנם, טראנסצנדנטית, אולם מצד המעשי (דרך משל, בנוגע למושג החובה בדבר השלום הנצחי, כדי להשתמש בשביל כך במיכאניות זו של הטבע) היא דוגמטית ולפי ממשותה גם די מבוססת. – השמוש במלה „טבע“, אם הענין הוא, כמו כאן, אך עיוני בלבד (ולא דתי) מתאים יותר בשביל תחומי הבינה האנושית (שבנוגע אל היחס של המסובבים לסבותיהם היא מוכרחה להשאר בתוך גבולי הנסיון האפשרי) וגם צנוע יותר מן הבטוי השגחה, שאפשר לנו להשיגה. בבטוי כזה אנו שמים לעצמנו ביהורא כנפי איקארוס¹), כדי להתקרב אל רזי מטרותיה התצלומות. טרם שנבוא לתאר ביתר דיוק ערובה זו של הטבע, נחוץ לעמוד בראשונה על המצב, שהטבע יצר בשביל האישים הפועלים על במתו הרחבה, על המצב העושה, סוף סוף, את הבטחת השלום מצד הטבע להכרחית, ורק אחר כך נעבור אל האופן כיצד הוא נותן ערובה זו.

המצב שנתהווה בתחילה על ידי הטבע כלול בזה: (א) שהוא דאג לבני האדם, שאפשר יהיה להם לחיות בכל אזוריו של כדור-הארץ; (ב) שעל ידי מלחמות הוא פזר אותם בכל העולם ואפילו באזורים היותר קשים; (ג) שעל ידי המלחמות הללו הוא הכריחם לקבוע ביניהם יחסים פחות או יותר חוקיים. – כבר הפלא ופלא, כי במדבריות הקרים שעל-יד חופי ים-הקרח צומח עוד הטֶחֶב, שהצבי מוציאו מתחת השלג, כדי להיות בעצמו למאכל וגם לבהמרתיתמה בשביל האוסטיאקים או הסאמוידיים; או שבמדבריות החול המלוח נמצא הגמל, שכאלו נוצר בשביל שיעברו עליו בהם, למען לא ישארו גם הם בלי תועלת. אולם מטרת הטבע מתגלית עוד יותר כששמים לב לזה, שחוץ מן החיות בעלות צור-פרוה נמצאים בחופי ים-הקרח עוד כלבי-ים, סוסי-ים ותניינים, שהתושבים משתמשים

(* האגדה חיונית מספרת על איש אחר ושמו דיראלוס, שעשה לו ולבנו איקארוס כנפים מנוצות למען יעופו בהם. הנוצות היו מחוברות בחוטים ומהורקות בדונג וירידאלוס אמר לבנו שלא יגביה עוף, כי קרבת השמש סכנה היא לו. אבל איקארוס לא שמע בקול אביו, כי גבה לבו, וישכת את אשר צוהו ויעף ויתרום, עד שהדונג נמס, הנוצות נשרו והוא נפל ושבע בים. – המתרגם.

בבשרם למאכל ובחלבם להסקה ולהארה. אך את ההשתוממות הכי גדולה מעוררת בנו דאגת הטבע לתושבים הללו על ידי העצים הצפים על פני המים, אשר הוא מביא, מבלי שידעו אפילו אל נכון מאין הם באים, אל מקומות אלו חסרי הצמחים ושאלמלא החומר הזה לא היו הם יכולים לעשות לא את מכשירי ההעברה ממקום למקום ולא את כלי הזין שלהם, וכמו כן לא היו יכולים להקים את אהליהם, שבהם הם דרים. כאן הם טרודים די והותר במלחמתם עם החיות עד שהם מוכרחים לחיות בשלום בינם לבין עצמם. — ברם מה שהביאם הנה היתה דוקא, כפי שיש לשער, אך ורק המלחמה. בין כל החיות והבהמות, שהאדם למד לרסן אותן ולעשותן רביתיות במשך הזמן שהארץ נתישבה באוכלוסייה, נהיה הסוס למכשיר המלחמה הראשון. שהרי הפיל שייך לתקופה מאוחרת, היינו לתקופת הזוהר של הממלכות שכבר נוסדו. כמו כן האומנות לגדל מיני עשב ידועים, שקוראים להם בשם תבואה ושתכונותיהם הקודמות אינן ידועות לנו יותר היום וגם גדול פרות והשבחתם על ידי שתילה והרכבה (באירופה אולי רק של שני מינים — של תפוחי-היער ואגסי-היער בלבד) יכולים היו להתפתח אך ורק אחרי שכבר נוסדו ממלכות ונתהוו מצב של רכוש קרקעי מובטח. קודם לכן חי האדם בקפשויותו של חוסר חוקיות חיי ציד (1) ודיג וחי רועים עד שהגיע לידי מצב של עבודת אדמה וגלה את המלח ואת הברזל, שנהיו אולי לנושאי המסחר הראשונים בין עמים שונים, הודות לדרישה הגדולה והמרובה עליהם. על ידי כך נתהוו בפעם הראשונה יחסים של שלום הדדי, באופן שהסכמה, השתתפות ויחס של שלום נוצרו בין עמים אפילו יותר רחוקים זה מזה.

(1) מכל אופני החיים מתנגדים ביותר, למשטר התרבותי בלי ספק, חיי ציד, מפני שהמשפחות המוכרחות כאן להתבודד הולכות ונעשות מיד זרות אחת לשניה, ובהיותן מפורדות בין היערות הגדולים הולכות ונעשות מהר גם אויבות זו לזו, שהרי כל אחת מהן זקוקה לשמחים גדולים, כדי לספק את צרכי המזון והלבוש שלה. — אסור הדם לנח וכו' — בראשית ט, ד-ו — (שתורו עליו עוד כמה וכמה פעמים ושהנוצרים מן היהודים העמידו אחר כך אפילו בתור תנאי, אם כי במובן אחר, לנוצרים ההרשים מן עובדי האלילים: מעשי השליחים טו, כ; כא, כה), לא היה, כנראה, מלכתחילה אלא אסור של חיי ציד. בחיים האלו המקרים של אכילת בשר חי לעתים קרובות הם הכרחיים ואסור אכילת כוו הוא גם כן אסור חיים כאלו.

הטבע, שדאג לזה כי בני-אדם יוכלו לחיות בכל מקום ומקום של הארץ, רצה יחד עם זה באופן דספוטי, שהם גם יצטרכו לחיות בכל ארבע כנפות הארץ, ואפילו למרות נטיתם הם וכן גם מבלי שיהא מונח ביסודו של צורך זה איזה מושג חובה, שיחייב את האדם על ידי חק מוסרי לעשות כזאת, אלא הוא בחר לו כדי להגיע אל מטרתו את המלחמה. הננו רואים עמים, שלפי אחדות לשונם מתגלית גם אחדות מוצאם, כמו הסאמויידים בקרבת ים-הקרח מצד אחד ועם אחד, המדבר בשפה הדומה לשפת הסאמויידים, בין הרי אלטאי מצד השני, ברחוק מקום מאתים מיל מן הראשונים, וביניהם נדחק עם אחר, עם מונגולי, עם גודד ואוהב קרבות, שדחף באופן זה חלק אחד של האומה הרחק מן החלק השני אל הפנות היותר נדחות ושוממות בסביבת ים-הקרח, שמתוך נטיה עצמית בודאי לא היו מתפשטים עד לשם 1). כמו כן נפרדו הפינים שבחלקה הצפוני ביותר של אירופה, המכונים בשם פינים (לופארים), מן האונגרים, שעתה הם גם כן רחוקים מהם רחוק מקום אבל קרובים להם על פי שפתם קרבת מוצא, על ידי העמים הגוטיים והסארמאטיים, שהתפרצו בינתיים ביניהם. ואיזה דבר אחר היה יכול לדחוף את האסקימוסים (אולי איזה שבט אירופי קדמון נודד, כי שונים הם לגמרי מכל השבטים האמריקאניים) אל צפון אמריקה ואת הפְּרָסִים לדרומה של זו עד ארץ-האש, אם לא המלחמה, שהטבע משתמש בה בתור אמצעי לשם ישוב העולם בכל חלקי הארץ? והמלחמה עצמה אינה זקוקה לשום סבה מעוררת יוצאת מן הכלל, כי היא, כנראה, הורכבה בטבע האנושי ונחשבת אפילו לאצילות מיוחדת, שבן-אדם מתעבה בשבילה מחמת רגש הכבוד, בלי שום נטיות של תועלת עצמית. לרוח גבורה במלחמה נותנים חשיבות גדולה ובלתי אמצעית (אצל הפראים האמריקאניים כמו גם אצל הפראים האירופיים

1) יכולים לבוא ולשאול: אם הטבע רצה שחופי ים-הקרח אלו לא ישארן בלתי נושבים, מה יהיה עם האוכלוסים שם כשיבוא היום (מה שאפשר לראות מראש) והוא יחדל להספיק להם עצים צפים על פני המים? שהרי יש להאמין, כי על ידי התקררות התרבות ילמדו אוכלוסי המקומות בלתי הקרים להשתמש באופן יותר טוב בעצים הגדלים על חופי נהרותיהם ולא יתנו להם, שיפלו לתוך המים ושיסחפו כדרך זו אל הים. על זה אני משיב: התושבים שעל יד הנהרות אוב, ייניסה, לְנֵה, יספיקו להם את צרכיהם באופן מסחרי ויקבלו מהם תמורתם את הפרודוקטים מעולם החי, שחופי ים הקרח כל כך עשירים בהם אם רק הוא (הטבע) יכריחם בראשונה לחיות חיי שלום ביניהם.

בתקופת האבירות) לא רק בשעת מלחמה (שאו באמת הדבר כך) אלא גם לשם מלחמה, שלעתיים קרובות מתחילים בה אך ורק כדי להראות רוח גבורה זו. וכך מיחסים למלחמה ערך פנימי עד שאפילו פילוסופים מקלסים אותה בתור אמצעי ידוע להשבחת האנושיות, בשבחם את פתגמו של אותו היוני שאמר: „המלחמה רעה בזה, שמולידה יותר רשעים ממה שמשמידה אותם“ (*). — בזה אני מסתפק בנוגע למה שהטבע עושה בשביל מטרתו הוא ביחס אל מין האנושי בתור סוג של בעלי-חיים. ועתה השאלה היא בנוגע לעצם מגמתו אל השלום הנצחי: „מה עושה הטבע בבחינה זו ביחס אל המטרה, שהבינה האנושית עצמה מטילה בתור חובה על האדם, כלומר — כדי לסייע למטרתו המוסרית, וכיצד הוא נותן את הערובה להבטיח, כי זה מה שהאדם צריך היה לעשות על פי חוקי החרות אבל אינו עושה, יצשה, בכל זאת, על פי כפייה מצד הטבע, מבלי להסב שום הפסד לחרות זו ודוקא בכל שלשת היחסים של המשפט הפומבי: המשפט הממלכתי, המשפט בין-הלאומי והמשפט האזרחי-הצולמי“. — כשאני אומר ביחס אל הטבע: הוא רוצה שדבר זה או זה יעשה, הרי משמעותו לא שהוא מטיל עלינו חובה לעשותו (כי זאת יכולה לעשות אך ורק הבינה המעשית החפשיה מכל כפייה), אלא שהוא עושה בעצמו, אם אנו רוצים בזה ואם לאו (**). (fata volentem ducunt, nolentem trahunt).

א. אפילו אם על ידי מריבות פנימיות לא יוכרח עם לקבל על עצמו את עול החוקים הפומביים, אזי, בכל זאת, תעשה זאת המלחמה מבחין. שהרי על פי המצב, שנוצר על ידי הטבע ושהזכרנוהו מקודם מוצא כל עם ועם בשכנותו עם אחר, באופן שהוא מוכרח להתפתח מבפנים לממלכה כדי לעמוד הכן נגד עם אחר זה בתור כח מסודר. והנה המשטר הרפובליקאני הוא היחידי, שמתאים לגמרי לזכויותיהם של האנשים, ברם ליסוד משטר שכזה, ועוד יותר להחזיקו, קשה כל כך עד שרבים חושבים,

(* את הפתגם הזה מכיח קאנט גם כחבורו. הרת בתוך גבולי הכינה בלבר (הוצאת האקדמיה הברלינית, כרך 1, עמ' 34, הערה) והעורך (Georg Wobbermin) מעיר (שם, הערות, עמ' 502) שלא עלה בירו למצוא את מקורו — המתרגם.

(**) „חגורל מוליך את הרוצה ללכת וסוחב את המסרבי“. Seneca, Epist. mor. XVIII. — המתרגם.

כי ממלכה כזו צריכה להיות ממלכת מלאכים, הואיל והאנשים עם נטיותיהם של אהבת עצמם אינם מוכשרים למשטר כפי כך נשגב. אולם לעזרת הרצון הכללי הנובע מתוך הבינה, לעזרת הרצון הנעלה אבל רפה-הכח למעשה, בא כאן הטבע, ודוקא על ידי הנטיות האלה של אהבה עצמית, והכל נעשה תלוי אך ורק בסדורה הטוב של המדינה (מה שבכל אופן אפשר להם לבני-אדם לעשות) לכוון כך את כחותיהם של הנטיות הללו ביחסי הגומלים שלהן, שאחת תעצור בעד פעולת ההרס של השניה או שתבטלה. באופן זה יוצא בשביע הבינה כאלו שתיהן אינן והאדם מוכרח להיות אם אפילו לא אדם טוב במובן המוסרי, אזי, לכל הפחות, אזרח טוב. הפרובלימה של יסוד ממלכה יכולה למצוא את פתרונה, למרות כל חריפותו של הבטוי הזה, אפילו אצל עם של שדים (אם רק הם בעלי שכל) והיא כדלה בזה: „לסדר באופן כזה המון של נמצאים בעלי שכל, שבתור צבור הם דורשים לשם קיומם חוקים כלליים ובתור יחיד כל אחד מהם נוטה להשתמש בחשאי מהם, ולכוון כך את משטרם, שלמרות אשר נטיותיהם הפרטיות מתנגדות ביניהן, הן, בכל זאת, כך תעצורנה אחת בעד השניה, עד שבחיים הפומביים יצא כאלו אין נטיות רעות כאלה.“ לפרובלימה כזו אפשר למצוא פתרון. שהרי הענין כאן הוא לא הטבה מוסרית של האנשים, אלא רק מיכאניות הטבע והתעודה היא לזעזע כיצד אפשר להשתמש בה ביחס אל אנשים כדי לכוון בתוך העם את גגודי נטיותיהם של אי-שלום באופן כזה, שבעצמם יכריחו איש את רעהו להכנע לחוקי כפיה ושיצטרכו לכוון בדרך זו מצב של שלום, שבו החוקים עומדים בתקפם. דבר זה אפשר לראות אפילו אצל המדינות הקיימות מכבר, אף כי הן מסודרות עדיין באופן אי-משוכלל מאד, שהן, בכל זאת, כבר מתקרבות בהתנהגותן החיצונית למה שאידיאת המשפט דורשת מאתנו, אף על פי שאין שום ספק, כי לא במעמקי ההכרה המוסרית מונחת סבת הדבר (כמו שבכלל אין לצפות, כי ההכרה המוסרית היא היא שתביא לנו את המשטר הממלכתי הטוב, אלא להפך, זהו דוקא המשטר הממלכתי הטוב, שיביא לנו בראשונה את החנוך המוסרי הטוב של העם). אפשר לה, איפוא, לבינה להשתמש במיכאניות הטבע, בעזרת הנטיות של האהבה העצמית, שבאופן טבעי הן מתנגדות זו לזו גם כלפי חוץ, בתור אמצעי, כדי לפנות מקום בשביל המטרה שלה – הצוויים המשפטיים – ועל ידי כך גם לסייע לשלום הפנימי והחיצוני ולהבטיחו

עד כמה שהדבר תלוי במדינה עצמה. — כאן אפשר לפיכך לומר: הטבע רוצה באופן שאין לעצור בעדו, כי המשפט יהיה, סוף סוף, השליט העליון. מה שמאחרים כאן לעשות יעשה לבסוף מעצמו אם כי בכבדות מרובה. — „כשכופפים את הקנה יותר מדי הריהו נשבר; ומי שרוצה יותר מדי אינו רוצה שום דבר.“ (* Bouterwek)

ב. האידיאה של המשפט בין-הלאומי מניחה למפרע את קיומן הנפרד של מדינות שכנות רבות בלתי תלויות אחת בשניה. ואף על פי שמצב כזה כשהוא לעצמו כבר משמעותו מצב של מלחמה (אם ברית פְּדֵרְאֵטִיבִית ביניהן לא תקדם את התפרצות מצעי-האיבה), הריהו על פי האידיאה של הבינה, בכל זאת, יותר טוב מהתמזגותן על ידי ממלכה חזקה יותר מן האחרות, שהולכת ונעשית ממלכה אוניברסאלית; כי בה במדה שהקף השלטון נעשה יותר גדול, הולכים החוקים ומפסידים יותר ויותר את תְּקֵפָם וְדֵסְפוּטִיתָם מחוסרת נשמה סופה לַהֶפֶךְ, אחרי שתעקור את צמיחי הטוב, לַאֲנֵרְכִיָה. אולם זוהי דוקא שאיפתה של כל ממלכה וממלכה (או של שליטה העליון) למשול עד כמה שאפשר בכל העולם כִּלּוֹ, כדי להגיע בדרך זו לידי מצב של שלום מתמיד. ברם הטבע רוצה אחרת. — בשני אמצעים משתמש הוא כדי להפריע בעד טמיעת העמים ולהפריד ביניהם: על ידי הבדל השפות והדתות השונות (1). הבדל זה מכיל אמנם נטיה לשנאה הדדית ותואנה למלחמה, אבל מביא בכל זאת, הודות להתפתחות התרבות ולהתקרבות ההדרגתית של האנשים, לידי אחוד יותר גדול בפרינציפים, לידי הסכם בשלום, ההולך ומתגשם

(* פרידריך בוסרוויק (1766—1828), משורר ופרופסור לפילוסופיה

בֶּגִיטָנְגֵן. — המתרגם.

(1) דתות שונות — כמה טוור בטוי זה! הרי זה כמו לבוא ולדבר על מוסרים שונים. יכולות, כמוכן, להיות צורות-אמונה שונות בקשר עם האמצעים ההיסטוריים של התפתחות הדת, אמצעים שלהם היסטוריה משלהם ושהם שייכים לא אל הדת אלא לשדה הידיעות המדעיות; כמו כן יכולים להיות ספרי דת שונים (ונדאווסטה**) ויודות***) אלקראן וכי), אבל הדת היא רק אחת ויהיה בשביל כל האנשים וכל הזמנים. האמצעים הללו אינם יכולים, לפיכך, להיות שום דבר אחר וזולת מכשיר בשביל הדת וזה כבר דבר מקרי, שאפשר לו להיות שונה לפי שנוי הזמנים והתקומות.

(**) כתבי הקודש בפרס שלפני האשלאם. (***) כתבי הקודש בחודו, — המתרגם.

ונעשה בטוח לא על ידי החלשת כל הכחות, דוגמת הדספוטיות (בבית הקברות של החופש), אלא בעזרת שווי משקלם מתוך התחרות וריזה ביניהם.

ג. כמו שמצד אחד הטבע מפריד בין העמים, שכל מדינה ומדינה היתה רוצה בחפץ לב לאחד אותם תחתיה בערמה או בזרוע ואפילו על פי יסודות המשפט בין-הלאומי, כך הוא מצד השני גם מאחד את העמים על ידי האינטרסים החיוניים שלהם ושימושג המשפט האזרחי-העולמי לא היה מבטיח אותם בפני אצמות ומלחמה. זהו רוח המסחר, שאינו יכול לדור בכפיפה אחת עם המלחמה ושמשיט את עצמו, סוף סוף, על כל עם ועם בהקדם או באחור זמן. ומכיון שבין כל הכחות (האמצעים) הנמצאים בידי שלטון המדינה כח-הכסף הוא הכח הנאמן ביותר, הרי המדינות רואות את עצמן אנוסות (אמנם לא על ידי נימוקים מוסריים) לסייע לשלום הנפלה ולקדם, על ידי תוֹך ופשרות, את פני המלחמה בכל מקום שיש סכנת התפרצותה, כאילו היו מקושרות לשם זה בברית תמידית. שהרי התאגדויות גדולות לשם מלחמה הוא, לפי טבע הענין, דבר רחוק מאד, ודבר עוד הרבה יותר רחוק הוא שהן תצלחנה. — בדרך זו מבטיח הטבע בעזרת מיכאניותן של הנטיות האנושיות עצמן את השלום הנצחי. הבטחה זו אינה מספיקה, אמנם, כדי לנבא מראש (באופן תיאורטי) על עתידו, אבל היא דיה במובן המעשי ומטילה עלינו חובה לעבוד לטובת המטרה הזאת, שאינה רק הויה בעלמא בלבד.